

Gulchehra IZBULLAYEVA
Buxoro davlat universiteti
pedagogika kafedrası o`qituvchisi

XII - XIII ASRLARDA TA'LIM TIZIMI

Maqolada XII – XIII asrlarda O`rta Osiyo maktab, madrasalari va ularda ta`lim jarayoni, ta`lim maqsadi, mazmuni, o`qitishning shakl, metod hamda vositalari haqida ma`lumor keltirilgan. Ushbu maqola pedagogika tarixinini mazmunan boyitish muammosi sifatida o`rganishni taqozo qiladi.

Tayanch tushunchalar: XII-XIII asrlar, siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayot, maktab, madrasalar, o`qitish shakli, metod, vosita.

В статье упоминаются школы, медресе Центральной Азии и образовательный процесс, образовательные цели, содержание, форма обучения, методы и средства обучения в XII-XIII веках. Данная статья может быть полезным для содержательного обогащения истории педагогики Средней Азии.

Опорные понятия: политическая, социально-экономическая, культурная жизнь школ, медресы в XII -XIII веках.

In article is mentioned the schools, madrassahs of Central Asia and the educational process, educational goals, content, form of instruction, methods and means of teaching in the XII-XIII centuries. This article can be useful for a meaningful enrichment of the history of pedagogy in Central Asia.

Supporting concepts: political, socio-economic, cultural life of schools, madrassahs in the XII-XIII centuries.

X-XIII asrlardan boshlab Samarqand, Buxoro, Urganch, Marv, Balx, Nishopur kabi yirik shaharlarda maktab va madrasalar mavjud bo`lgan va ular Sharq xalqlari uchun yetakchi o`quv yurtiga aylangan. Maktab va madrasalar masjidlar huzurida tashkil etilgan. Maktab va madrasalarda yoshlarga ma`lum dasturlar asosida ta`lim va tarbiya berilgan. Ta`lim-tarbiyaning asosiy maqsadi yoshlarga diniy va dunyoviy bilim asoslarini o`rgatishga, ularda go`zal axloq-odob va insoniy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan.

O`rta asrlarda barcha musulmon mamlakatlarida ta`lim-tarbiya tizimi uch bosqichdan: boshlang`ich ta`lim, umumta`lim va oliy ta`limdan iborat bo`lgan. Boshlang`ich ta`lim masjidlar qoshidagi maktablarda berilgan va u besh yilga mo`ljallangan, o`quvchilar 4-5 yoshdan qabul qilingan. O`g`il bolalar masjid imomlari, qizlar ayol xalfalar qo`lida tarbiyalangan. Boshlang`ich maktablarda arab yozuvi va o`qish, Qur`oni Karim va hadisdan olingan namunalar, abjad hisobi, she`riy kitoblar, pandnoma, axloq-odob qoidalari o`qitilgan. O`quvchilar o`qitilish bosqichiga qarab "Haftiyakxon", "Abjadxon" va "Qur`onxon" deb yuritilgan.

Maktablardagi ta`lim tizimi bir qancha bosqichli va puxta tashkil etilgani bois savod o`rgatish jarayoni ko`p vaqtni olar edi. Chunonchi, faqatgina alifboni o`rganishga 3-4 oydan bir yilgacha, ba`zida undan ham ko`p vaqt sarflangan. Har bir maktabda 20 ga yaqin o`quvchi bilim olgan. Maktab darslarini mullalar olib borgan. Mulla – O`rta Osiyo mamlakatlarida musulmon odatining bilimdoni, din xizmatchisi, diniy maktab o`qituvchisi, savodli, ilmli kishi hisoblangan. Domla – katta mulla degan ma`noni anglatgan.

O`quvchilar dastlabki o`qish ko`nikmalarini egallaganlaridan so`ng "Haftiyak"ni (forscha, "Qur`oni Karimning yettidan bir qismi") o`qishni boshlaganlar. Ushbu kitob Qur`oni Karimning diniy marosimlarni ado etishda ko`proq (13-14 ta) o`qiladigan kichikroq suralarini o`zida jamlagan, qiroat kitobi shakliga keltirilgan. "Haftiyak"ni o`qish maktablarda ikki yilgacha, ba`zan undan ham uzoq davom etgan. "Haftiyak" maktablarda xrestomatiya vazifasini o`tagan birinchi qo`llanma hisoblanadi.

O`quvchilar "Haftiyak"ni tugatganlaridan so`ng "Chor-kitob" (To`rt kitob)ni o`qishga kirishganlar.

“Chor-kitob” – islomga oid pand-nasihatlar kitobi. Kitobda toat-ibodat, shariatning qonun-qoidalari: farz, sunnat, namoz va ro‘za haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, unda qiziqarli voqea va hikoyatlar, sharqona donolik namunalarini bayon etilgan. Kitob fors-tojik tilida yozilgan bo‘lib, turkiy-o‘zbek tilidagi tarjimalari ham mavjud. “Chor-kitob” har xil davrlarda turli mualliflar tomonidan tuzilgan. IX asrda Sharafiddin Sanoiy al-Buxoriy qalamiga mansub bo‘lib, u 2 she‘riy va 2 nasriy majmuadan iborat “Nomi Haq”, “Chahor kitob” (“To‘rt kitob”) deb nomlanuvchi maktab darsligining birinchi qismida diniy amallar (tahorat, namoz, ro‘za va h.k.)ga oid masalalar she‘riy usulda bayon etilgan, ikkinchi qismida Qozi Azmuddinining “Bidon” (Bilgil) nomli kitobidan olingan va yuqoridagi masalalar izoh shaklida ancha keng yoritilgan parchalar o‘rin olgan. “Chor-kitob”ning “Musulmonlikning muhim masalalari” deb nomlangan uchinchi qismi o‘quvchilarni shariatning asosiy ustuni, ya‘ni musulmon huquqshunosligi bilan tanishtiradi. Kitobning “Pandnoma” (Nasihat kitobi) deb nomlangan to‘rtinchi qismi XIII asrda yozilgan va Qur‘oni Karimdan olingan odob-axloq masalalariga oid qoidalar she‘riy shaklda bayon etilgan.

XIII asrda 150 ming aholi yashagan Samarqandda 250 ta masjid va 40 ta madrasa bo‘lgan. Buxoroda esa 200 ming aholiga 400 masjid va 30 ta madrasa to‘g‘ri kelgan. Olim K. Kattayevning fikriga ko‘ra, Samarqanddagi Raboti G‘oziyon madrasasi yana ham qadimiyroq bo‘lib, unda Imom Moturiy, Abulqosim Hakim kabilar Muhammad ibn Fazl Balxiydan (vaf. 931-y.) tahsil olgan [8].

Madrasaga maktabni tugatgan o‘spirinlar qabul qilingan. Talabalar yoshi 10 dan 40 yoshgacha bo‘lgan. Ular madrasa yotoqxonalarida yashash huquqiga ega bo‘lgan. Talabalar kunduzgi bo‘lim va darslarga erkin qatnovchi sirtqi bo‘lim talabalari toifalariga ajratilgan.

Madrasalarda ta‘lim olayotgan talabalar uchun ta‘lim dasturlari uch bosqichga ajratilgan: birinchi, quyi bosqich – (adno yoki iptidoiy), ikkinchi, o‘rta bosqich – (avsat yoki rushdiy) va uchinchi, yuqori, oliy bosqich – (a‘lo yoki iqdadiy) guruhi deb yuritilgan. Har bir bosqich uchun alohida dastur ishlangan bo‘lib, bir bosqichdan navbatdagi bosqichga o‘tish yakuniy imtihonlar orqali hal etilgan. Shu bilan talabalarining oladigan nafaqalari (stipendiya) ham oshirilib borilgan [6,58].

Madrasa o‘quv kursi, odatda, “Avvali ilm” deb nomlangan fors tilidagi o‘quv qo‘llanmasini o‘zlashtirish bilan boshlangan. Adno bosqichi “Aqoid” kitobini o‘qishga o‘tguncha davom etgan, avsat bosqichi “Aqoid” kitobini o‘qishdan boshlanib, “Sharhi mulla” kitobini o‘rganguncha bo‘lgan va undan keyingi murakkab qo‘llanmalarni o‘rganuvchilar a‘lo bosqich talabalari hisoblangan. Madrasada o‘qish talabalar iqtidoriga qarab, o‘rtacha 7-12 yil davom etgan [7, 376]. Har bir madrasada 60-100 ga yaqin talabalar bilim olganlar. O‘rta bosqichdagi madrasalarda ta‘lim oluvchilar musulmon ta‘limoti, qonunshunoslik, mantiq, qadimiy falsafa, qiroat, tajvid, hisob-kitob, geografiya, arab va fors tillarini o‘qiganlar. O‘qish kursining birinchisi o‘rta asrlarning ilmiy tili hisoblangan arab tili grammatikasi o‘qitilgan – arabshunoslik (leksikografiya, etimologiya, sintaksis, ritorika, tarix), o‘quv kursi ikki bo‘limga: umumta‘lim kursi – mushkulot – falsafa (mantiq, geografiya, tibbiyot, tabiiy fanlar va kalom ilmi), so‘ng fiqh kursi – masala – dinshunoslik va qonunshunoslik (Qur‘on tafsirlari, hadislar, shariat qonunlari, faroz – meros huquqi, matematika, mol-mulkni taqsimlash) bo‘limlariga ajratilgan. Talabalar o‘z xohish-istaklari va qobiliyatlariga qarab mushkulot yoki masala bo‘limlaridan birini, agar istasalar har ikki bo‘limni o‘qib tamomlashlari mumkin edi. Madrasalarda to‘liq kursni o‘qib tamomlash uchun talabalardan falsafa va huquq fanlariga oid taxminan 140 ga yaqin darslik-qo‘llanmani o‘zlashtirish talab etilgan. Madrasalarda talabalarining qiziqishlari va mudarrislarning mavjudligiga qarab, falakiyot, handasa, kimyo, tarix, adabiyot, aruz ilmi, me‘morlik asoslari, xattotlik, musiqa, axloq, notiqlik kabi fanlar ham o‘qitilgan.

Asosiy ta‘lim metodlari ma‘ruza va bahs-munozaralarni tashkil qilgan. Ma‘ruza (va‘zxonlik)larda 100 tadan 400 tagacha tinglovchilar, ta‘lim oluvchilar qatnashgan. O‘rta tipdagi madrasalarning vazifalariga maktablar uchun mullalarni tayyorlash, masjid uchun din peshvolarini tayyorlash kirgan. Oliy tipdagi madrasalarning vazifalariga davlat idoralari, boshqaruv mahkamalariga qozilarni tayyorlash, shariat ulamolarini tayyorlash, musulmon qonunshunoslarini tushunadigan mutaxassislarini tayyorlash kirgan. Madrasalarga nafaqat diniy bilimlarga qiziquvchilarni, balki turli ziyoli tabaqalari, o‘qituvchilik, tabiblik kasbini egallashni xohlovchilarni ham o‘qitganlar. Oliy tipdagi madrasalar Samarqand, Buxoro, Urganchda bo‘lgan, shuning uchun turli yurtlardan tolibi ilmlar kelib ta‘lim olib, bu yurtlarning dong‘ini dunyoga tanitganlar. O‘rta Osiyodagi madrasalarda ta‘lim beradigan mudarrislar arab

tilida dars olib borishlaridan tashqari, adabiyot va ilmiy talablar asosida fors tilida hamda turkiy til-larda ta'lim berganlar. Bundan tashqari, arab va fors tilida yozilgan kitoblar o'qitilib, ular talabalarga mudarris tomonidan turkiy tilda sharhlab berilgan [7, 376]. Madrasada mudarrislar va boshqa xizmat-chilar maosh, talabalar stipendiya, o'quv jihozlari (daftar, kitob, qalam va b.) va turar joy bilan ta'min-langan.

Madrasada arab, fors va turkiy allomalarning asarlaridan tashqari qadimgi hind va yunon olimlari-dan Klavdiy Ptolomey, Sokrat, Platon, Aristotel va boshqalarning arab tiliga o'girilgan asarlari hamda ularga yozilgan sharhlar darslik sifatida o'qitilgan. Badiiy adabiyotga doir asarlardan Abulqosim Fir-davsiy, Forobiy, Ibn Sino hamda Beruniy asarlari sevib o'rganilgan [6, 52].

Madrasalarga talabalar imtihon yoki tanlov asosida o'qishga qabul qilingan. Mudarrislar ham imti-hon qilingan va davlat rahbari tomonidan tayinlangan. Mudarrislar dars berishdan tashqari qozilik, muftiylik kabi davlat ishlari bilan ham shug'ullanib turishgan. O'qish yili oxirida ham talabalar o'til-gan fanlar yuzasidan imtihon topshirishgan. Imtihon bevosita ota-onalar ishtirokida qabul qilingan. Madrasani muvaffaqiyatli tamomlagan talabalarga shahodatnoma (diplom) topshirilgan. Madrasani muvaffaqiyatli tamomlaganlar islomning yetuk ulamolari: shayx, shayxulislom, mulla, imom, mudar-ris, maktab muallimi yoki qozi, muftiy, a'lam, mirzo sifatida davlat mahkamalariga yuborilgan.

XIII asr oxiri XIV asr boshlaridan boshlab madrasalar xon madrasalari, eshon madrasalari, xususiy madrasalar kabi turlarga bo'lingan [7, 376]. Madrasa muassislari madrasani ta'minlash uchun maxsus mulk – vaqf ajratishgan. Ularning moliyaviy xarajati vaqf daromadi hamda davlat xazinasidan ajratil-gan qo'shimcha mablag' hisobiga qoplangan, har bir madrasaning o'z vaqf mulki va vaqfnoma hujjati bo'lgan. Vaqfnomada madrasaning chiqimi, undagi xizmatchilar: mutavalli, mudarris, hofiz, muhri, naqib, farrosh, oshpaz va boshqalar, shuningdek, talabalar soni, ularga berilgan maosh va nafaqalar aniq ko'rsatilgan [6, 52]. Madrasalarni boshqarish, o'qitish jarayoni va xo'jalik ishlariga shayxulislom va qozilar rahbarlik qilishgan. U vaqf yerlaridan kelgan daromadlarni, ushr, sadaqa va ehsonlarni mad-rasa ehtiyojlariga taqsimlab sarflagan. Mutavalli vaqf kirimlari, madrasaning moliyaviy xarajati, ta'mirlash, xodim va talabalarga to'lanadigan haq va boshqa ishlarga mas'ul bo'lgan. Madrasa xizmat-chilari, mudarrisleri va talabalarga beriladigan yillik maosh miqdori naqd pul va ovqatlik don hisobi-dan ajratilgan [6, 82].

Madrasalarning ehtiyojlariga vaqf daromadlaridan bir qismi vaqf mulkini saqlab turish, madrasa binosini ta'mirlash uchun ajratilgan, ma'lum qismi esa mutavvali, mudarrislar, talabalar, masjid imo-mi, muazzini, sartaroshi, farroshi va boshqa xizmatchilarga berilgan.

XIII asrga kelib madrasa-maqbaralar vujudga kelib bitta gumbazli xonasi shu madrasa asoschisiga daxma sifatida xizmat qilgan. U 2 qavatli, to'gri burchakli hovli, mudarris va toliblar uchun hovli atro-fida yashash uchun hujralar va darsxonalaridan tashkil topgan. Har bir madrasa qoshida o'zining ku-tubxonasi bo'lgan [6, 110].

Madrasa o'quv dasturining umumiy jihatlari X-XII asrlarda ishlab chiqilgan va keyinchalik tako-millashib borgan. Mashg'ulotlar, odatda, sentabrda boshlanib, mart oyigacha davom etgan. Yoz oylari va ramazon oyida ta'tilga chiqilgan.

Madrasalarda shanba, yakshanba, dushanba, seshanba kunlari mashg'ulotlar olib borilgan. Haftada ikki kun ya'ni chorshanba va payshanba kunlari mustaqil mutolaa kunlari, juma kuni esa dam olish kuni bo'lgan. Madrasalarda bir o'qish yili 7 oy davom etadi. O'qish yili mezon oyining birinchi kuni 21 sentabrda boshlanib, hamal oyining birinchi kunida 21 martda tugallangan. Qolgan oylar ta'til kun-lari hisoblanib, talabalar bu vaqtda xo'jalik ishlari bilan shug'ullangan [6, 63].

Darslar quyosh chiqish payti (bomdod namozidan keyinroq) boshlangan. Madrasalarda talabalar-ning ta'lim va tarbiya olishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Ularga har kuni to'rt mahal issiq ov-qat va iqtidorli talabalarga qo'shimcha mukofotlar ajratilgan.

Madrasalarda ichki tartib-intizomga qat'iy amal qilingan. Madrasa nizomini buzgan talaba va xiz-matchilar uch marotabagacha ogohlantirilgan, kamchilik yana takrorlansa, bunday shaxslar madrasa-dan chetlashtirilgan. Lekin bunday ko'ngilsizlik juda kamdan-kam sodir bo'lgan. Madrasaning ichki hayotiga daxldor masalalar mutavalli, mudarrislardan tarkib topgan hay'at kengashida hal etilgan.

O'qituvchilik-mudarrislik eng mas'uliyatli va sharafli kasb hisoblangan. Eng iste'dodli, barcha bilimlardan xabardor, hurmat-e'tibor qozongan allomalar maxsus komissiya sinovidan o'tib, mudarris-

lik vazifasiga tavsiya etilgan. Ba'zi madrasalarga butun boshli qishloqlar vaqf qilib berilgan. Ba'zan iste'foga chiqqan yuqori martabali amaldorlar mudarris bo'lib ishlagan.

Yozma manbalarda Anushteginlar davrida Xorazmda 12 mingdan ziyod masjid, ular qoshida shuncha maktab, 4440 ta madrasa bo'lganligi qayd etiladi. Faqat Gurganjda madrasalar soni 700 ga yaqin bo'lgan. Xorazmshoh anushteginiylar davrida madrasalarning imomlari va mudarrisleri sulton yoki uning noibi tomonidan tayinlangan. Masalan, xorazmshoh El-Arslon 1162-yilda Turkiston xoqoni Abulmuzaffar Tamg'och Bug'roxon zimmasiga boshqa ishlar bilan birga, madrasalarga munosib mudarrislar tayinlash vazifasini ham yuklagan.

Uzoq yillar madrasaning mudarrisi maktab darslariga rahbarlik qilish mumkin bo'lgan. Madrasaning barcha vaqflari shu kishining tasarrufiga berilgan, bu kishi vaqf daromadlaridan munosib ishlariga, imoratlar qurish, ziroat uchun sarflagan. Madrasaning barcha ilohiyotchi, faqih, ulamolari, talabalari bu kishini izzat-hurmat qilishlari, uning yig'inlarida qatnashishlari zarur bo'lgan va bu kishi shayx deb yuritilgan.

Yangi madrasalar qurilishini odatda taniqli din arboblari topshirilgan. Masalan, Xurosondagi bir madrasa qurilishi muftiy va imom Aziziddin Ali Balxiyga, Nishopurdagi bir madrasa qurilishi muftiy va mudarris imom Faxriddin Abu Sobit Abdulaziz ibn Abdul-Jabbor Kufiyga topshirilgan.

Xorazmshoh Jaloliddin taniqli ma'rifatparvar olim Muqarrabiddin Muhammad ibn Ibrohim Pahlavon al-Xorazmiyga Isfahonda otasi sulton Alouddin Muhammad xotirasi uchun katta madrasa qurishni topshirgan va bu ishga 30 ming dinor mablag' ajratgan. Bu mablag'dan tashqari yana Iroqdan keladigan xirojlardan bir qismi "...madrasa qurilishini tamomlash uchun qo'shimcha mablag'lar berilgan. Muqarrabiddin Isfahonga borib, madrasa qurilishini boshladi. To'rt oydan keyin madrasa qurilishi nihoyasiga yetdi" [5, 157].

XIII asr boshlarida mo'g'ullar bosqini va ularning Movarounnahr, Xuroson va Xorazmda bir yarim asrlik hukmronligi boshqa sohalarda bo'lganidek, ta'lim-tarbiya va ma'naviy hayotga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bosqinchilar to'z-to'poloni vaqtida Buxoroda, Samarqandda, Urganchda bir nechta maktab, madrasa, kutubxonalar yonib ketgan. Masalan, 1273-yili Xulagiylarning bosqinchiligi vaqtida Buxoroda "Mas'udiya" madrasasi va katta kutubxona yonib ketdi [6, 117]. Qanchadan qancha qo'lyozmalar, muqaddas kitoblar yoqib yuborilgan. Kitob jvonlari otlarga oxur sifatida ishlatilgan. Vaqf yerlari tortib olinib o'zlarining mulklariga qo'shganlar. Mulla va mudarrislar o'ldirilgan yoki qul sifatida ishlatilgan. Ayrim ma'lumotlarda mulla va mudarrislarining bir qismi Chingiziylar xonadonlariga majburlab olib borilib, Chingizxon o'g'illari va nevaralariga ta'lim bergan. Ayrim shayx va maktabdorlar o'z shogirdlari va mulozimlari bilan o'z yurtlaridan bosh olib ketganlar. Ayrim mo'g'ul xonlari tomonidan tasavvuf vakillariga hurmat ehtirom ko'rsatganlar, buning maqsadi xalq bunday kishilarni qattiq hurmat qilgan va ergashgan.

Faqatgina XVI asrning ikkinchi yarmiga kelib O'rta Osiyoda fan-adabiyot, ma'rifat va madaniyatning ayrim tarmoqlari tiklana boshlagan. Jumladan, XIII asrda O'rta Osiyoda ta'lim-tarbiya va xalqning boy intellektual salohiyati, mo'g'ullar istilosiga qaramasdan ma'naviy-marifiy jihatdan rivojlantirishiga qaratilgan. Ajdodlarimizning bunday ta'lim jarayonidagi mazmun, shakl, metod va vositalaridan boxabar bo'lishi yoshlarning tarbiyasiga o'zining bebaho qimmatiga egaligi bilan ajralib turadi.

Adabiyotlar

1. Pedagogika. M.Toxtaxodjaye vaning umumiy tahriri ostida (Darslik). – T., 2010. – 320 b.
2. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi (o'quv qo'llanma). – T., 2008. – 250 b.
3. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi (o'quv qo'llanma). – T., 1996.
4. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi (Darslik) – T., 2005. – 340 b.
5. Buniyodov Z. Anushnagin Xorazmshohlar davlati (1097-1231). – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1998. – 27 b.
6. Jumanazar Abdusattor. Buxoro ta'limi tizimi tarixi. [Matn] / A. Jumanazar. – Toshkent: Akademnashr, 2017. – 450 b.
7. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent: O'zME, 2003. V j. – B. 376
8. http://fikr.uz/blog/toshkent_islom_universiteti/html

Rayima NEMATOVA
Buxoro davlat universiteti
psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi

MAKTABGACHA TARBIIYA YOSHIDAGI BOLALAR SENSOR MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIMIIY O'YINLARNI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH METODIKASI

Maqolada maktabgacha tarbiya muassasalarida ta'limiy o'yinlar ta'lim-tarbiya vositasi sifatida keng qo'llanilishi va bola hayotidagi ahamiyati tahlil etilgan. Shuningdek, tarbiyachilar bu o'yinlardan "Bolajon dasturi" da ko'rsatilgan ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishda foydalanadilar. Ular maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda sezgi va idrok hamda muayyan tasavvurlarning hosil bo'lishiga, bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Tayanch tushunchalar: maktabgacha ta'lim, ta'limiy o'yinlar, tarbiyachi, sezgi, idrok, sensor rivojlanish, shaxsiy tajriba.

В статье анализируется образовательные игры в дошкольных учреждениях как средства образования и его значение в жизни ребёнка. А также воспитатели используют эти игры в выполнения образовательных и воспитательных задач указанные в «Программе детишек». Игры помогают развивать ощущение, восприятие и представление у детей дошкольного возраста.

Опорные понятия: дошкольное образование, образовательные игры, воспитатель, ощущение, восприятие, сенсорное развитие, личный опыт.

In article is analyzed the toddler games in kindergartens as means of education and its importance in child life. In addition, the tutors use these games in the performance of educational tasks specified in the "Children's Program". Toddler games can boost your kid's cognitive, physical and emotional skills.

Supporting concepts: preschool education, toddler games, educator, sensation, perception, sensory development, personal experience.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning sensor rivojlanishi umumiy aqliy rivojlanishning tarkibiy qismi bo'lib, bolani maktab ta'limiga va kelajak hayotga tayyorlaydi. Sensor rivojlanish murakkab jarayon bo'lib, bu bola sezgi a'zolari va idrokining rivojlanishi, buyumning turli sensor xususiyatlari, sifatleri (shakli, rangi, hajmi, fazoviy munosabatlar, ta'mi, hidi) to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishidir. Bolaning maktab yoshigacha bo'lgan davri sezgi a'zolari va idrokining rivojlanishi uchun eng qulay jarayon hisoblanadi. Sensor rivojlanishining o'zagi sensor qobiliyatlardir. Uning xarakterli tomoni orqali buyumning sensor xususiyatlari, sifatleri tez va oson o'zlashtirib olinadi, shuningdek, bolaga turli xil masalalarni yechishda ulardan o'rinli foydalanish imkonini beradi. Sensor madaniyatni rivojlantirish deganda, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, eshitish sezgirligini, tovushlarni tinglash va farq qilish malakasini hamda musiqa tinglash uquvini rivojlantirish ko'zda tutiladi. Kuzatilgan ma'lumotlar bo'yicha bolaning (1- sinf) maktabdagi ta'limni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklariga sabab unda tasavvur idrokining torligi sanaladi. Natijada bola harflarni yozishda, rasm chizishda yoki mehnat darslarida biror buyumning shaklini yasashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bolada ana shunday ziddiyatlar bo'lmasligi uchun bog'chada sensor tarbiyaga asosiy e'tiborni qaratish lozim, ya'ni bolalarning sensor qobiliyatlarini o'stirish zarur. Chunki sensor qobiliyatlar boshqalar (musavvir, yozuvchi, me'mor, musiqachi, bastakor va hk.) orasida muhim o'rinni egallaydi va o'z navbatida bola hayotida poydevor vazifasini o'taydi. Tarbiyachi bolaning sensor qobiliyatlarini rivojlantirish uchun turli xil o'yinlardan foydalanishi maqsadga muvofiq. O'yin faoliyatida bolalar sezgi a'zolari-